

Jarmila Čihánková Robinsonka

Robinsonku, citlivý román o rýchlom dospievaní jednej Blaženy, ktorý napísala Marie Majerová v štyridsiatych rokoch minulého storočia, si určite pamätáte, aspoň tí starší z vás. Hlavná hrdinka, zviazaná v priestore štyroch farieb, sčasti kreslená, sčasti kolážovaná, je poznateľná na prvý pohľad. Vlasy v cope, celá hranatá, kostnatá, jej identitu tvoria „rýchle ťahy“, akési náčrty perom. Po smrti mamy bojuje obrázok za obrázkom na stránkach svojho príbehu so „ženskými zbraňami“ – s varechami, prachovkami, vysávačom, žehličkou... a postupne, ako sa ich učí ovládať, sa aj ona mení, dozrieva, je čoraz viac v tom úzkom priestore pustého ostrova, vlastne bytu, sama sebou. Tie ilustrácie boli jednoducho „šik“.

Ale pamätáte sa aj na autorku, ktorá ich vytvorila?

Jarmila Čihánková – tiež taká Robinsonka, ktorá zvládla sedem (výtvarníckych) remesiel, prechádzala z techniky do techniky... celý život. Narušovala definované žánre. Nebola iba ilustrátorkou. Slovenská kunsthistoria si ju pamätá skôr ako ženu, ktorá rozumela jazyku konštrukcií a dokázala tvoriť v kódach geometrickej abstrakcie. Ale nielen. Venovala sa vytváraniu tapisérií a artprotisov, do ktorých votkávala motívy inšpirované modrotlačou. A dokonca, opakovane v rokoch 1970 a 1988, realizovala spoločne s Milanom Adamčiakom inštalácie vo verejnom priestore, spájajúce hudbu a výtvarné umenie. V rokoch 1958 – 1966 patrila spolu s Vierou Kraicovou, Oľgou Bartošíkovou a Tamarou Klimovou k Skupine 4, prvej slovenskej ženskej výtvarnej skupine, ktorú kunsthistorička Ľuba Belohradská nazvala „unikátnou iniciatívou, ktorá vyrovnala manko ženských umelkýň v mužmi ovládanom svete výtvarného umenia“. Rovnako patrila k zakladateľom a zakladateľkám Klubu konkrétnikov. Bola maliarkou, karikaturistkou, grafičkou... zaujímalo a lákalo ju „všetko“.

Ilustračná tvorba Jarmily Čihánkovej nie je objemná. V období 60-tych a 70-tych rokov vytvorila plus-mínus dvadsiatu kníh. Možno s výnimkou *Troch básní* Jevgenija Jevtušenka nedostala možnosť sprevádzať svojimi dielami „veľké“ spisovateľské mená, ani známe texty. Akoby úchytom prechádzala edíciami, v žiadnej sa nezdržala dlho, striedala témy a žánre. Možno aj dobre. Nenabrala tak manieru „vykrádania“ vlastných postupov. Dnes listujete knižkami, otvárate jednu za druhou, a keď neviete, že sú „jej“, tak máte pocit, že ich vytvorilo niekoľko autoriek. Mimikruje, mení sa, a nielen v čase, ale v štylizáciách, v technikách.

To, čo vytvorila, stojí za to vidieť. Tak sa na chvíľu podrobnejšie zastavme aspoň pri troch z jej knižných diel.

Vráťme sa ešte krátko k tomu najznámejšiemu – k *Robinsonke* od Marie Majerovej. Stvárnenie príbehu, ktorý sa začína tragicky a mapuje proces, ako dospievajúce dievča nachádza vlastné zdroje sily, ako sa emancipuje vo svete dospelých, ukazuje potenciál Jarmily Čihánkovej čiastočne ponechať bokom reálie, vyhmátnúť z textu emóciu, preniesť ju do obrázku a cez opakujúce sa symboly nadviazať rytmický kontakt s čitateľom či čitateľkou. Ako to funguje? Jednoducho čítate a cítite, že sa neviete dočkať stretnutia s hrdinkou o pár stránok ďalej, dostáva sa vám pod kožu. Ten koncept je zreteľne vidieť, najmä ak si vedľa seba položíme aj iné ilustrácie tejto knihy – napríklad od Karla Svolinského alebo od Heleny Chvojkovej. Kontrast medzi ich popisnosťou, snahou o súlad s textom v opozite s turbo dynamikou Jarmily Čihánkovej, ktorá si z predlohy berie len leitmotív, popisuje aj kunsthistorik František Holešovský: „Podoba a vonkajší vzhľad hrdinky strácajú na význame, jej paralela s literárnym obsahom sa dostáva do iných polôh, v ktorých hrajú hlavnú úlohu vzťahy a emócie, vyjadrené nie na ich výtvarnom odraze, ale spolutvorené súčinnosťou vnímateľa samého.“

Inou cestou sa autorka vybrala pri zobrazení príbehu *Každý zomiera sám* od Davida Howartha. Úplne v ňom potlačila poznateľnosť hlavných hrdinov, ostali z nich len siluety (koniec koncov, je to román o taktike prežitia a umení špionáže, písaný podľa skutočných udalostí, keď počas druhej svetovej vojny nórsky odbojár Jan Baalsrud bez výstroja a bez jedla musel prejsť cez nepriateľské línie do Švédska). Všetko, čo sa odohráva na stránkach knihy, je akoby ponorené v sivej hmle. Je to sila – čítať a pozeráť sa. Tak, ako postupuje únava hlavného hrdinu, rozostreje sa aj výtvarný sprievod, je v ňom menej a menej figuratívnych motívov, až sa úplne stratia v krajine. Autorka sa opäť (už koľký raz?) hrá s energiou príbehu, emočne ho podopiera. Koláže sú ostro strihané z predpripravených (natieraných a otláčaných) podkladov. Často tie isté vzory používa na viacerých

ilustráciách, ako turistické značky. Tie potom na čitateľov a čitateľky pôsobia ako spúšťače spomienok na už prečítané.

V rozprávkovej knihe Jula Zborovjana *Otvor sa, rozprávka!* si Jarmila Čihánková dokonca dovolila pracovať s „prázdnom“ a nechať v bielej farbe papiera vyniknúť a pôsobiť na malého čitateľa či čitateľku vysoko štylizované prvky: rastliny, kvety, zvieratá. Tým, ako odstúpila od príbehu, ako umiestnila na stránky len „bodky“ – ako keby vytiahla zo stránky len jedno-dve slová, nie situácie, nie dej – posunula ilustráciu opäť niekam ďalej, do nečakaných rovín. Vpustila do nej vzduch. A fungovalo to.

Keď sa zastavíme aj pri iných knižkách, ktoré vytvorila, nájdeme v nich veľmi špecifickú prácu s farebnou tonalitou – možno to nenapadne čitateľom, ale knižní grafici či grafičky sa určite pozastavia nad tým „ako“ tie knižky „Dnes už asi nikomu nenapadne, ako sa ‚kedysi‘ robili farebné pozadia – a síce, že na farebné tónovanie pre umocnenie emócie sa používal farebný celofán alebo celoplošný, často namalovaný farebný podklad, plocha. Keď som ilustrácie skenovala, mala som možnosť vidieť ich všetky spolu a uvedomila som si, že je to taká farebná hra. Povieš si: ‚Aha, farebná kniha!‘, ale pritom má každá ilustrácia použitú len jednu farbu.“

V pozostalosti Jarmily Čihánkovej sme našli aj rozkresby na obálky, ktoré niesli odvážny rukopis, podobný tomu, aký používala vo svojej voľnej tvorbe – a pritom „analogovým spôsobom“ – návrhy tvorila z farebného papiera, kružidlom, nožnicami, odtlačkami. Pozeráte sa a hovoríte si, ako málo stačí, aby vzniklo rezonujúce dielo.

Výstava Robinsonka v našej TOTO! je galéria subtilným spôsobom mapuje ilustrátorskú tvorbu Jarmily Čihánkovej. Sleduje, ako prinášala na stránky kníh vtedajšie súčasné umenie – aj ako svoje premýšľanie o tvaroch preklácala do koláží, ako stavala konštrukcie, ktoré dokázali potiahnuť myšlienku celou knihou, aj to, ako pracovala s farbami.

Stojí za to prísť a pozerat' sa.

— Ida Želinská —

kurátorka TOTO! je galéria

Jarmila Čihánková

* 1925 — † 2017

Už ako 17-ročná začala študovať na Slovenskej vysokej škole technickej na odbore kreslenia a maľovania u Jána Mudrocha. V štúdiu pokračovala v ateliéri úžitkovej maľby a grafiky na pražskej Vysoké škole umeleckoprůmyslové u Jana Bauchy a tamtiež aj v ateliéri politickej kresby a karikatúry u Antonína Pelca. Jej ilustrátorská tvorba je rozmanitá, „rozkročená“ od časopiseckých miniatúr pre Pravdu, Nové Slovo alebo Roháč až po kompakty kníh, najmä pre deti (O Keškovi a jeho kamarátoch od Radija Pogodina, či Stopa na asfalte od Eleonóry Gašparovej), aj pre dospelých, pre ktorých ilustrovala prózu (Matkin plač od Helen Carlislovej alebo Cesta zarúbaná od Fraňa Kráľa) aj poéziu (Len raz od Jána Kostru alebo Tri básne Jevgenija Jevtušenka).

Výber z tvorby —

Fraňo Král: *Cesta zarúbaná* (1957)

Jevgenij Jevtušenko: *Tri básne* (1963)

Marie Majerová: *Robinsonka* (1964)

Victor Hugo: *Deväťdesiattri* (1964)

Eleonóra Gašparová: *Stopa na asfalte* (1964)

David Horwarth: *Každý zomiera sám* (1964)

Jozef Gregor Tajovský: *Tajní boháči* (1965)

Ján Kostra: *Len raz* (1968)

Jožo Nižňanský: *Studňa lásky* (1969)

Jozef Cíger Hronský: *Pisár Gráč* (1969)

Jozef Cíger Hronský: *Andreas Búr Majster* (1970)

Helen Grace Carlislová: *Matkin plač* (1971)

Julo Zborovjan: *Otvor sa, rozprávka!* (1973)

Radij Pogodin: *O Keškovi a jeho kamarátoch* (1973)

